

dr Grażyna Fluderska

Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW

dr Monika Sajkowska

Instytut Stosowanych Nauk Społecznych UW

Fundacja „Dzieci Niczyje”

Kary fizyczne w dzieciństwie – retrospekcje dorosłych Polaków

Artykuł prezentuje wyniki badania retrospektywnego reprezentatywnej próby dorosłych Polaków, obrazujące ich doświadczenia związane z karaniem fizycznym w dzieciństwie oraz ze stosowaniem kar fizycznych wobec własnych dzieci. Deklaracje badanych dotyczą częstotliwości i form kar cielesnych oraz okresu dzieciństwa, w którym najczęściej byli karani. Wyniki badań potwierdzają potoczne intuicje i dotychczasowe ustalenia empiryczne, mówiące o zależności doświadczeń kar fizycznych m. in. od takich zmiennych niezależnych, jak warunki materialne i używanie alkoholu w rodzinie pochodzenia oraz zależność między doznawaniem takich kar w dzieciństwie a stosowaniem ich wobec własnych dzieci.

Wprowadzenie

Ostatnia dekada to dla socjologa okres ciekawych obserwacji problemów społecznych i optymistycznych refleksji dla wszystkich, którym leży na sercu dobro i bezpieczeństwo dzieci. Oto problem krzywdzenia dzieci w rodzinie, jeszcze niedawno nie dostrzegany przez profesjonalistów, media i władze, trafia na pierwsze strony gazet, jest stale obecny w przekazach telewizyjnych, staje się tematem konferencji i szkoleń, interesują się nim centralne i lokalne władze, staje się przedmiotem społecznej kampanii.

Problem krzywdzenia dzieci ma jednak wiele przejawów różnie traktowanych przez prawo, instytucje i opinię społeczną. Sprawcy niektórych form złego traktowania dzieci popełniają w myśl polskiego prawa przestępstwo. Inne krzywdzące dziecko zachowania rodziców grożą prawną ingerencją w pełnienie przez nich władzy rodzicielskiej. Są też formy fizycznej i emocjonalnej przemocy, dopuszczone przez prawo jako forma wychowawczego oddziaływania na dziecko. Tak prawo traktuje stosowanie kar fizycznych wobec dzieci.

Niektóre formy złego traktowania dziecka w rodzinie są niemal jednomyślnie potępiane w naszym społeczeństwie. Gdy dzieci są wykorzystywane seksualnie bądź materialnie zaniedbane przez członków rodziny, godzimy się na ingerencję w sprawy rodziny, mimo iż jej suwerenność jest dla nas znaczącą wartością, postulujemy surowe karanie sprawców krzywdy dziecka (Sajkowska, Siemaszko 1998; Fluderska, Sajkowska 2001). Jednocześnie jednak społeczne postawy wobec fizycznego karania dzieci są spolaryzowane. Bicie dzieci dla znacznej części opinii społecznej jest ciągle dopuszczalną, skuteczną i polecaną metodą wychowawczą.

Prezentowane w tym artykule wyniki badań ilościowych opisują doświadczenia dorosłych Polaków związane z fizycznym karaniem w dzieciństwie – obszarem zachowań rodziców wobec dziecka, które choć często ranią, zastraszają, niszczą więź pomiędzy rodzicem a dzieckiem, są jednocześnie społecznie akceptowane i usprawiedliwiane nawet przez same dzieci.

Niewielu jest rodziców, którzy nigdy nie uderzyli swojego dziecka. Badania socjologiczne – odkąd zajęły się problemem złego traktowania dzieci przez rodziców w Polsce, a więc od początku lat 90. – pokazują, że zdecydowana większość rodziców przyznaje się do stosowania różnych form przemocy fizycznej wobec swoich dzieci. Najczęściej są to kłapy i inne formy karcenia dziecka. Jednak chociaż czasem przytaczamy takie liczby, próbując oszacować skalę przemocy wobec dzieci w polskich rodzinach, jesteśmy świadomi, iż kryją się za nią bardzo różne, często nieporównywalne doświadczenia dzieci. Na pytanie o stosowanie kar

fizycznych wobec swojego dziecka, twierdząco odpowiadają zarówno ci rodzice, którzy wyprowadzeni z równowagi, kiedyś, raz uderzyli swoje dziecko, i – choć dziś jest już dorosłe – ciągle wstydzą się, przypominając sobie o tym, jak i ci, którzy biją dziecko za każde przewinienie, traktując lanie jako najskuteczniejszą formę komunikowania swojej dezaprobaty. Statystyczne wskazania nie rozróżnią szczęśliwego, kochanego dziecka, które dostało w pupę, bo z uporem zbliżało się do gorącego pieca od dziecka, którego dzieciństwo było pełne cierpienia, strachu, bólu z powodu fizycznego maltretowania przez rodziców.

Prezentowane przez nas badania przeprowadzone zostały w 2000 r., gdy Państwowa Agencja Problemów Alkoholowych, Pogotowie dla Ofiar Przemocy „Niebieska Linia” i Fundacja „Dzieci Niczyje” rozpoczęły przygotowania do pierwszej ogólnopolskiej kampanii społecznej przeciwko krzywdzeniu dzieci. Kampanię poprzedziło przygotowanie diagnozy problemu krzywdzenia dzieci w Polsce oraz oferty pomocowej dla dzieci krzywdzonych i ich rodzin. Elementem tej diagnozy były badania, których wybrane wątki prezentowane są w tym artykule.

Sformułowane wyżej zastrzeżenia, dotycząca statystycznego oglądu problemów społecznych, każą ostrożnie interpretować wyniki ilościowych badań diagnozujących skalę i charakter problemu stosowania kar fizycznych wobec dzieci. Przedstawioną tu diagnozę powinny uzupełnić jakościowe badania znaczenia, jakie ma bicie dzieci dla rodziców egzekwujących w ten sposób posłuszeństwo dziecka i dla samych dzieci, które doświadczają kar fizycznych.

Metoda

Badanie zasadnicze zostało zrealizowane przez Ośrodek Badania Opinii Publicznej, w dniach 11–29 stycznia 2001 r., na reprezentatywnej próbie dorosłych mieszkańców

Polski ($N=1058$). Maksymalny błąd statystyczny wynosi $\pm 3\%$.

Kwestionariusz poddano dwukrotnemu badaniu pilotażowemu, przeprowa-

dzonemu wśród osób o różnym poziomie i kierunku wykształcenia oraz przynależności do różnych grup społeczno-zawodowych. Projekt kwestionariusza był ponadto konsultowany był ze specjalistami z Fundacji „Dzieci Niczyje”, zajmującymi się problemem krzywdzenia dzieci. Cennych wskazówek udzielili nam także pracownicy Ośrodka Badania Opinii Publicznej.

W trakcie badań terenowych, w celu zachowania jak największej dyskrecji udzielanych odpowiedzi, respondenci osobiście wypełniali kwestionariusz ankiety. Zadaniem ankierów było udzielenie informacji dotyczących celu badania, sposobu opracowania wyników oraz reguł zapisywania odpowiedzi. Jedynie w wyjątkowych wypadkach, w sytuacji np. niepełnosprawności respondenta i/lub na jego wyraźną prośbę, ankier mógł zrealizować badanie według schematu wywiadu

kwestionariuszowego. Ankierzy byli stale obecni w czasie badania. Ich zachowania regulowała specjalnie w tym celu opracowana instrukcja.

Przedmiotem badań były:

- postawy polskiego społeczeństwa wobec różnych form i aspektów krzywdzenia dzieci, w szczególności: społeczna ocena skali i dynamiki problemu, przyzwolenie na stosowanie kar fizycznych wobec dzieci, gotowość do podejmowania interwencji w przypadkach krzywdzenia dziecka, stosunek do sprawców krzywdzenia;
- doświadczenia badanych z okresu dzieciństwa dotyczące przemocy i innych form złego traktowania przez dorosłych;
- doświadczenia badanych związane ze stosowaniem różnych form przemocy wobec własnych dzieci.

Wyniki

Niniejszy artykuł prezentuje te wyniki badania, które opisują deklarowane przez respondentów doświadczenia kar fizycznych w dzieciństwie. Karom fizycznym poświęciliśmy w badaniu dużo miejsca, starając się uzyskać odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy i jak często dorośli mieszkańcy naszego kraju doświadczali w młodości kar fizycznych?
- W jakim wieku najczęściej były one doświadczane?
- Kto z rodziny lub osób spoza rodziny najczęściej je stosował?
- Jakiego rodzaju kar fizycznych i jak często doświadczali je respondenci w młodości?
- Jak badani oceniają skuteczność tych środków dzisiaj, będąc już osobami dorosłymi?

- Czy tego rodzaju doświadczenia z okresu młodości miały wpływ i jaki na dalsze dorosłe życie badanych przez nas osób w ich subiektywnej ocenie?
- Czy i w jakich formach badani mający własne dzieci stosują wobec nich kary fizyczne?

Posługujemy się zamiennie pojęciami: „kara fizyczna”, „fizyczna przemoc” i „krzywdzenie”, mając świadomość, że nie wszyscy Czytelnicy utożsamiają omawiane rodzaje fizycznej przemocy z krzywdzeniem dzieci, oraz że niektóre rodzaje fizycznej przemocy, np. szczególnie brutalne bicie z uszkodzeniem ciała, trudno uznać za fizyczną karę rozumianą jako środek wychowawczy.

W opracowaniu odwołujemy się do istotnych statystycznie współzależności ($p \leq 0,05$) między różnymi formami krzywdzenia a wybranymi cechami badanych osób i ich rodzin pochodzenia.

Powszechność dostawania „w skórę”

Decydując się na badania retrospektywne ogółu dorosłych Polaków, zastosowaliśmy nieskomplikowane skale częstotliwości krzywdzenia, zdając sobie sprawę z faktu, że dokładne odtworzenie zdarzeń z przeszłości nie jest możliwe. Na ogół badane osoby określały częstotliwość wy-

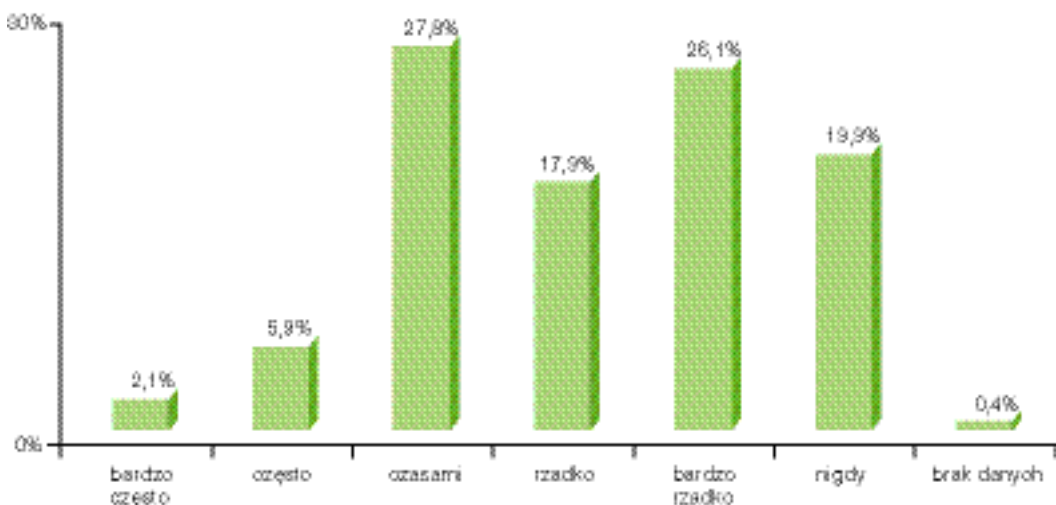
Jak pokazuje wykres 1, *bardzo często* i *często* stosowano takie kary wobec 8% badanych osób, *czasami* – wobec 27,8%, *rzadko* i *bardzo rzadko* – wobec 44%. Tylko jedna piąta Polaków wychowywała się w rodzinach, w których nigdy nie stosowano takich kar.

Wyniki badań pokazują, że dostawanie „w skórę” jest w naszym kraju powszechnie stosowaną karą fizyczną. Doświadczyło jej w dzieciństwie lub młodości, z różnym nasileniem cztery piąte dorosłych mieszkańców naszego kraju.

stępowania interesujących nas zjawisk na skali Likerta lub za pomocą określeń: *nigdy*, *raz*, *kilka razy*, *wiele razy*. Dla ogólnego oszacowania powszechności doświadczania kar fizycznych, skierowaliśmy do badanych osób pytanie o to, czy zdarzało się, że dostawały „w skórę” od kogoś z rodziców (lub członków rodziny, opiekunów) w dzieciństwie lub młodości.

Doświadczanie kar fizycznych w przeprowadzonych przez nas badaniach uzależnione było od płci, wieku, wykształcenia respondentów oraz niektórych cech rodziny pochodzenia. Częściej karani byli w młodości mężczyźni niż kobiety (nigdy nie doświadczyło fizycznych razów 27,1% kobiet i 12,2% mężczyzn), osoby powyżej 24 lat niż osoby młodsze. Ponadto im wyższe

Wykres 1. Czy zdarzało się, że dostawał(a) Pan(i) „w skórę” od któregoś z rodziców (lub członków rodziny, opiekunów)? (N = 1058)

wykształcenie respondentów, tym rzadsze doświadczenia fizycznego karania.

Rzadsze doświadczenie dostawania „w skórę” przez osoby poniżej 24. roku życia może skłaniać do wniosku, że w naszym społeczeństwie słabnie tendencja do posługiwania się tym środkiem wychowawczym. Wniosek taki byłby jednak w pełni uprawniony dopiero na podstawie wyników cyklicznie powtarzanych badań, prowadzonych na podobnie zdefiniowanej zbiorowości.

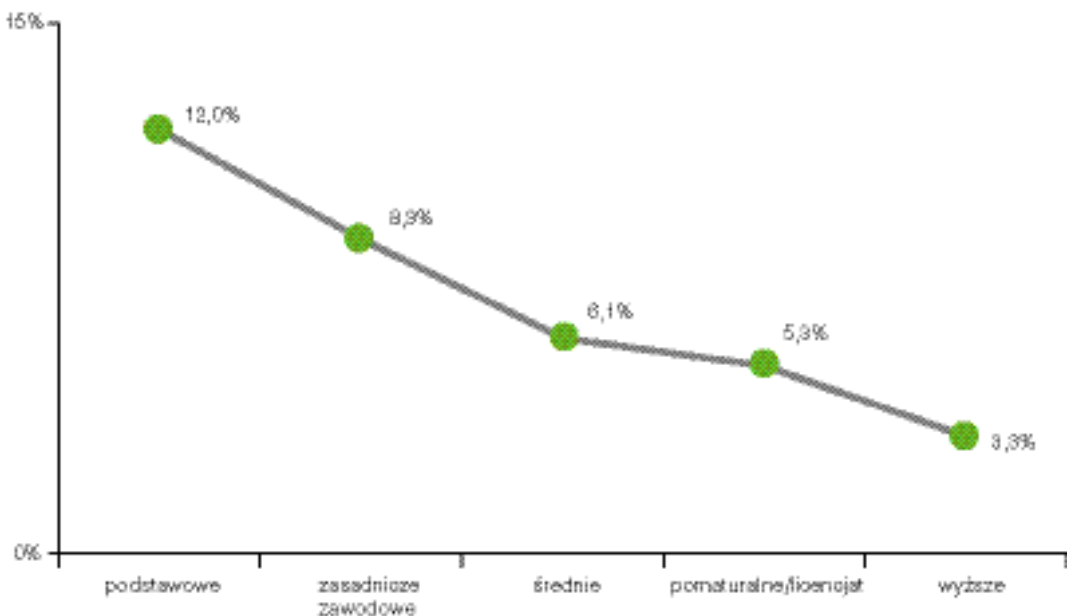
Związek między częstością doświadczania w młodości fizycznego krzywdzenia a obecnie posiadaniem wykształceniem Polaków ilustruje wykres 2. Im wyższe jest obecne wykształcenie respondentów, tym rzadziej doświadczali oni w młodości fizycznego karania. Trudno o jednoznaczną interpretację tych wyników. Można przyjąć, że osoby o niskim poziomie wykształcenia wywodzą się w przeważającej mierze także z rodzin o podobnym wykształceniu, a więc

pośrednio można wnosić, że niskie wykształcenie rodziców (opiekunów) sprzyja częstszemu stosowaniu wobec dzieci kar fizycznych, które tym samym stają się stałym elementem życia rodzinnego¹.

Zależność między wykształceniem a stosowaniem wobec dzieci kar fizycznych możemy bezpośrednio zaobserwować, jeśli przyjrzymy się respondentom w ich rolach rodzicielskich (dotychczasowa charakterystyka obejmowała doświadczenia z okresu własnego dzieciństwa). Na przykład w naszych badaniach do kilkakrotnego bicia dziecka pasem przyznało się 16% rodziców z wykształceniem podstawowym, 22% – zasadniczym zawodowym, 14% – średnim, 3% – pomaturalnym (lub licencjatem) i 7% – wyższym.

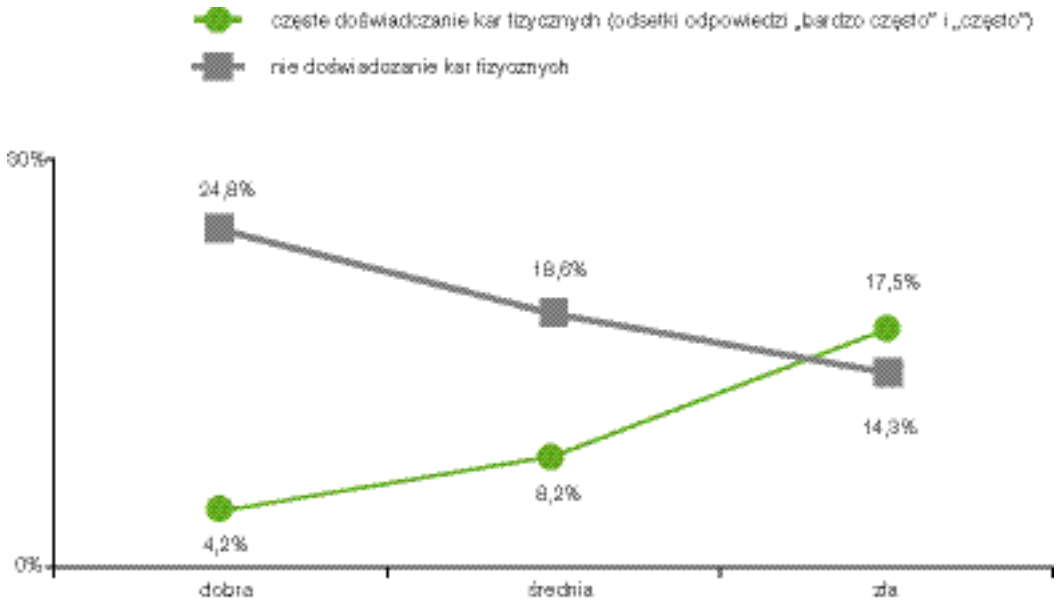
Na stosowanie kar fizycznych wpływa też istotnie warunki materialne rodziny, w której respondenci się wychowywali. Im warunki te były lepsze, tym rzadziej stosowano omawiane kary.

Wykres 2. Obecne wykształcenie a doświadczanie w młodości częstych kar fizycznych (odsetki odpowiedzi *bardzo często* i *często*)

¹ Nie posiadamy danych dotyczących wykształcenia rodziców (opiekunów) badanych osób. Respondenci określali jedynie własne wykształcenie.

Wykres 3. Subiektywna ocena sytuacji materialnej rodzinnego domu a częste i bardzo częste doświadczanie w młodości kar fizycznych

Wykres 4. Picie alkoholu w domu rodzinnym a doświadczanie w młodości kar fizycznych

Podobny kierunek zależności występuje między spożywaniem alkoholu w rodzinnych domach badanych osób a doświadczaniem przez nich tego rodzaju kar.

Nie stwierdzono takich związków w zależności od wychowywania się w pełnych lub niepełnych rodzinach ($p = 0,08$) oraz

Co znamienne, w dużych miastach, powyżej 500 tys. mieszkańców, 2,5-krotnie częściej niż na wsi zdarzało się *bardzo częste* i *częste* doświadczanie dostawania „w skórę” (wieś – 6,5%, miasto powyżej 500 tys. – 16,5%). Duże miasta, powyżej 500 tys. mieszkańców, charakteryzują się

Płeć, obecny poziom wykształcenia respondentów, warunki materialne oraz picie alkoholu w rodzinie pochodzenia stosunkowo najsilniej wiązały się z doświadczaniem przemocy fizycznej w dzieciństwie.

w zależności od typu miejscowości zamieszkania do 14. roku życia ($p = 0,09$). Na wsi doświadczyło takich kar 80,4% osób, a w miastach różnej wielkości 77,3%–83,7%.

ogólnie najwyższym odsetkiem osób, które doświadczały kar fizycznych *bardzo często* i *często*. W pozostałych kategoriach miast analogiczne odsetki wynoszą 4,6–9,7.

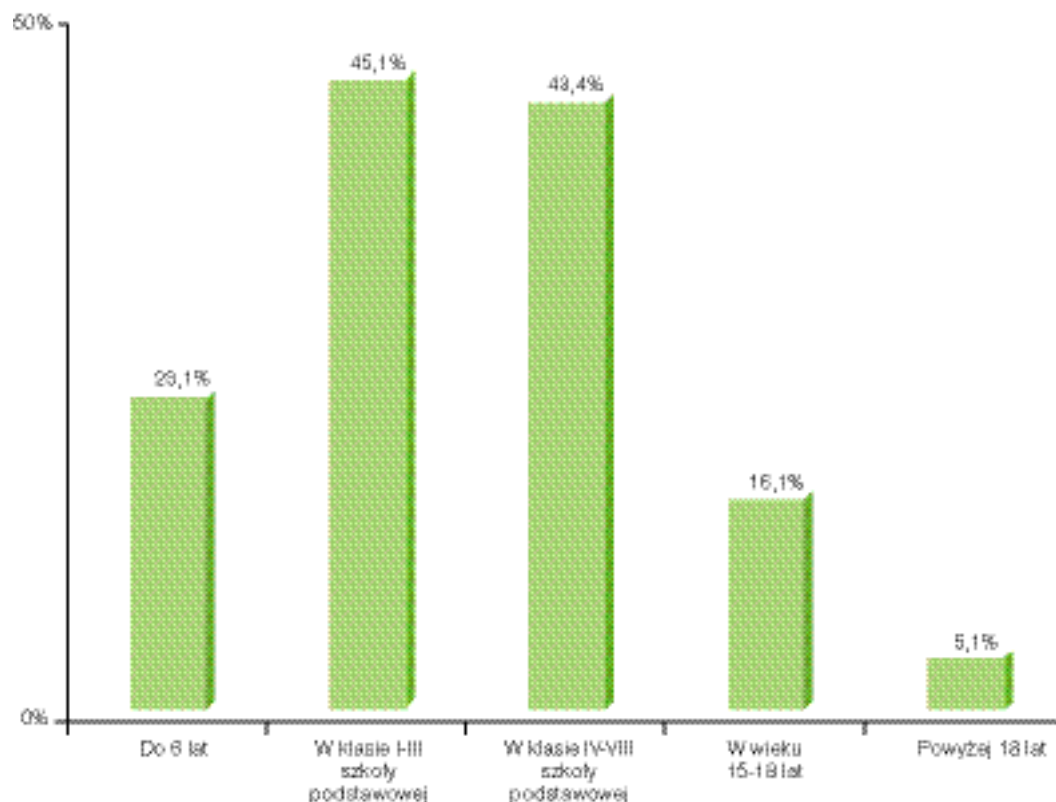
Częstotliwość doświadczania kar fizycznych w różnych okresach dzieciństwa i młodości

Dla oszacowania częstotliwości doświadczania różnego rodzaju kar fizycznych wyróżniłyśmy: okres wczesnego dzieciństwa respondentów do 6 lat, wiek przypadający na naukę szkolną w klasach I–III szkoły podstawowej, wiek przypadający

na naukę w klasach starszych szkoły podstawowej, okres między 15. a 18. rokiem życia i powyżej 18. roku życia. Do pomiaru częstotliwości stosowania kar fizycznych zostały zastosowane ogólne kategorie: *nigdy*, *raz*, *kilka razy*, *wiele razy*.

Tabela 1. W jakim okresie życia stosowano wobec Pana(i) kary fizyczne?, w %

Wiek	Jak często stosowano kary fizyczne?					Nigdy w całym życiu		Razem
	raz	kilka razy	wiele razy	nie pamiętam	brak danych			
Do 6 lat	29,1	5,0	15,6	2,5	25,3	2,6	19,9	100
W klasie I–III	19,0	11,0	30,1	4,0	13,3	2,6	19,9	100
W klasie IV–VIII	26,4	10,2	26,6	6,6	8,1	2,1	19,9	100
W wieku 15–18 lat	52,8	5,3	8,7	2,1	7,7	3,6	19,9	100
Powyżej 18 lat	63,8	2,2	2,5	0,4	7,0	4,2	19,9	100

Wykres 5. Doświadczanie (co najmniej jednokrotne) kary fizycznej w danym okresie życia ($N = 1058$)

Z danych zawartych w tabeli 1 i na wykresie 5 wynika, że rodzice najczęściej dyscyplinowali swoje dzieci za pomocą kar fizycznych w okresie przypadającym

rzadziej rodzice odwoływali się do tego środka wychowawczego wobec dzieci w wieku do 6 lat – 23,1%. Wielkość tę trzeba jednak przyjmować z pewną ostrożnością,

Okres dzieciństwa przypadający na naukę w szkole podstawowej charakteryzował się najczęstszym doświadczaniem dostawiania „w skórę”, niezależnie od tego, czy zdarzyło się to tylko raz, kilka razy, czy też wiele razy.

na naukę w szkole podstawowej. Ponad dwie piąte badanych przez nas dorosłych mieszkańców Polski w młodszych lub starszych klasach szkoły podstawowej doświadczyło z rąk rodziców lub opiekunów różnego rodzaju fizycznych kar. Znacznie

ponieważ ponad jedna czwarta badanych osób nie pamięta tego okresu swego życia. Po ukończeniu przez dziecko 15 lat fizyczna przemoc występuje znacznie rzadziej – doświadczyło jej 16,1% osób w wieku 15–18 lat i 5,1% w wieku powyżej 18 lat.

Kto i jak często wymierzał kary fizyczne?

Dane umieszczone w tabeli 2 i na wykresie 6 wskazują, że częstotliwość odwoływania się do kar fizycznych przez oboje rodziców jest zbliżona; *choć raz* otrzymało „w skórę” od ojca 52,2% dorosłych mieszkańców naszego kraju i od matki – 45,7%. Gdy przyjrzymy się rozkładowi wyników w poszczególnych kategoriach częstotliwości, różnice te stają się minimalne. *Wiele* razy doświadczyło takiej kary 5,7% respon-

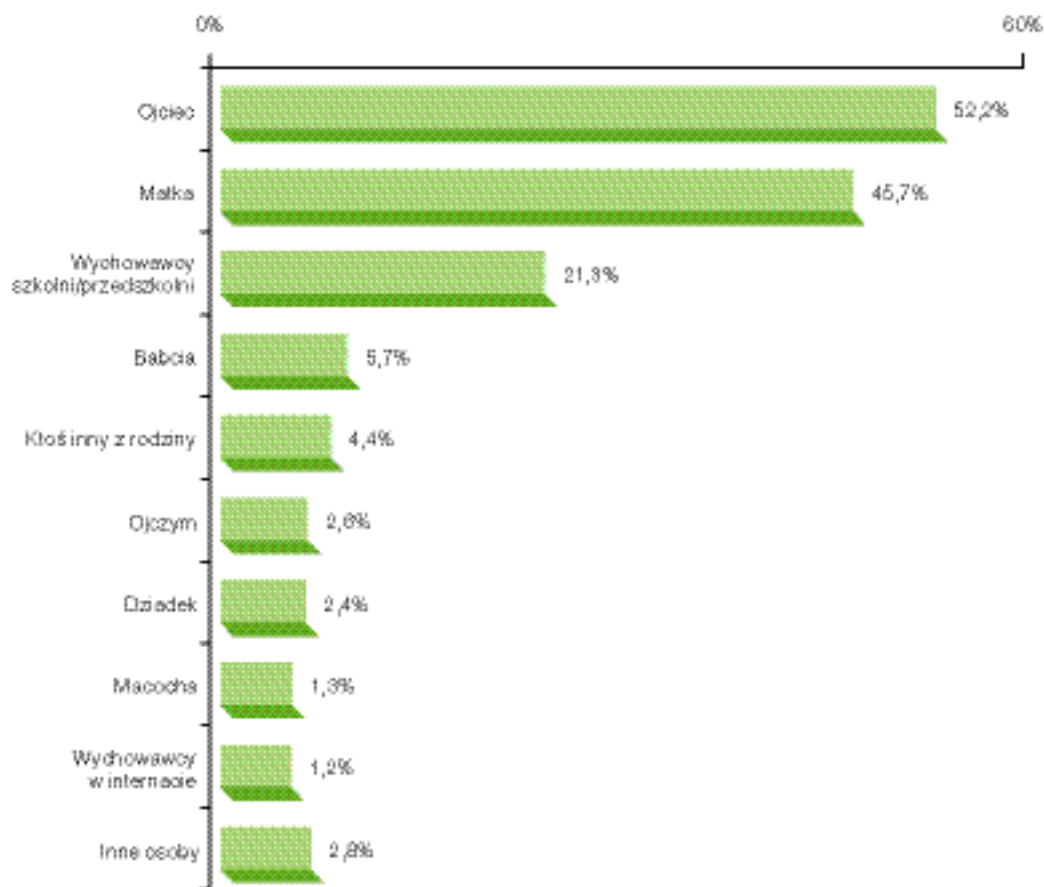
dentów od ojca i 5,3% – od matki; *kilka razy* 33,3% – od ojca i 31,6% – od matki, jedynie w kategorii *raz* wyraźniej przeważa ojciec – 13,3%, matka – 8,8%. Na ogólne zróżnicowanie wyników wpłynęła więc sytuacja jednokrotnego doświadczenia fizycznego krzywdzenia. Być może ojcowie dominują w przypadkach cięższych pobić. Nie poddawaliśmy tej formy krzywdzenia szczegółowej analizie z uwzględnieniem

Tabela 2. Częstotliwość wymierzania kar fizycznych przez poszczególne osoby z rodziny i spoza rodziny, w % (N = 1058)

Osoby	Jak często?						Nigdy w całym życiu	Razem
	nigdy	raz	kilka razy	wiele razy	nie dotyczy*	brak danych		
Ojciec	20,8	13,3	33,3	5,7	5,2	2,0	19,9	100,0
Ojczym	12,1	0,7	1,0	0,9	58,6	6,8	19,9	100,0
Matka	26,4	8,8	31,6	5,3	4,2	3,8	19,9	100,0
Macocha	11,2	0,1	0,7	0,5	60,3	7,4	19,9	100,0
Babcia	48,6	2,7	2,4	0,6	19,2	6,6	19,9	100,0
Dziadek	49,6	1,0	1,1	0,3	21,4	6,7	19,9	100,0
Ktoś inny z rodziny, z krewnych	33,7	0,5	3,1	0,8	29,7	12,3	19,9	100,0
Wychowawcy w szkole, (przedszkolu)	37,2	5,1	13,7	2,5	14,4	7,2	19,9	100,0
Wychowawcy w internacie	25,7	0,8	0,1	0,3	44,9	8,3	19,9	100,0
Inne osoby	26,0	0,7	1,5	0,6	35,8	15,5	19,9	100,0

* Tę kategorię zakreślali respondenci w sytuacji, w której nie było danej osoby w ich życiu.

Wykres 6. Doświadczanie (co najmniej jednokrotne) kary fizycznej od kogoś z rodziny lub spoza rodziny ($N = 1058$)

sprawcy, ze względu na stosunkowo nieliczne występowanie w badanej próbie.

Oprócz rodziców, niemały udział w wymierzaniu kar fizycznych mieli również

szkolni wychowawcy – 21,3%. Jak można zauważyć, inne osoby pełniły peryferyjną rolę w fizycznym krzywdzeniu respondentów w czasie ich dzieciństwa i młodości.

Rodzaje kar fizycznych

Prezentowane dotychczas dane dotyczące częstotliwości stosowania w rodzinach pochodzenia kar fizycznych – uzyskane na podstawie retrospekcji dorosłych mieszkańców naszego kraju – nie informowały o ich specyfice. Czym innym bowiem jest w naszej obyczajowości symboliczny klaps – i na ten

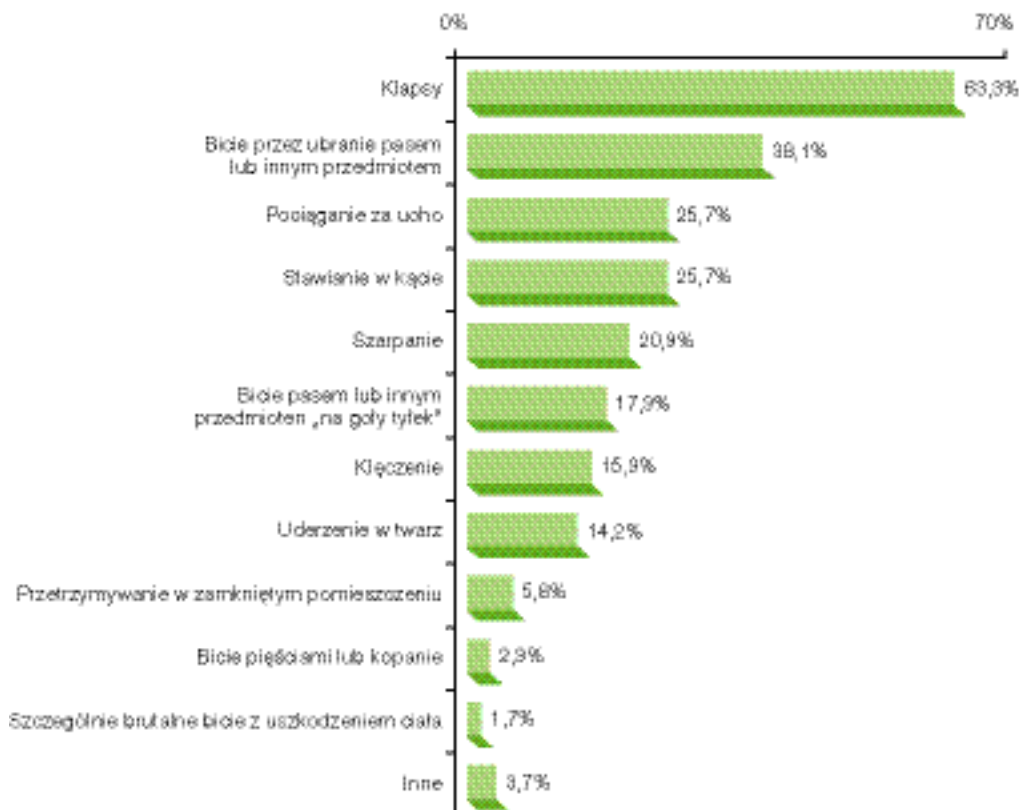
klaps istnieje powszechne społeczne przyzwolenie – a czym innym bicie za pomocą pasa lub innych przedmiotów, czy też szczególnie brutalne bicie z uszkodzeniem ciała. W tabeli 3 i na wykresie 7 uwidocznione są częstotliwości doświadczania w dzieciństwie różnego rodzaju kar fizycznych.

Tabela 3. Rodzaje doświadczanych w dzieciństwie kar fizycznych, w % (N = 1058)

Rodzaje kar	Jak często?					Nigdy nie doświadczali żadnych kar fizycznych	Razem
	nigdy	raz	kilka razy	wiele razy	brak danych		
Pociąganie za ucho	14,4	7,3	45,6	10,4	2,9	19,9	100,0
Szarpanie	49,0	3,5	18,7	3,5	5,4	19,9	100,0
Uderzenie w twarz	53,5	2,7	15,6	2,6	5,7	19,9	100,0
Bicie pasem lub innym przedmiotem „na goły tyłek”	60,0	6,6	6,2	1,4	5,4	19,9	100,0
Bicie pasem lub innym przedmiotem przez ubranie	56,8	4,9	10,0	3,0	5,5	19,9	100,0
Bicie pięściami lub kopanie	38,7	9,5	24,2	4,4	3,3	19,9	100,0
Szczególnie brutalne bicie z uszkodzeniem ciała	71,7	0,7	1,7	0,5	5,5	19,9	100,0
Inne kary fizyczne	72,8	0,5	0,9	0,3	5,7	19,9	100,0
Zamykanie w pomieszczeniu	66,1	0,9	2,3	0,5	10,3	19,9	100,0
Stawianie w kącie	68,6	2,1	3,1	0,6	5,7	19,9	100,0

Najczęściej stosowaną w polskich rodzinach karą fizyczną były *klapsy*, doświadczyło ich w dzieciństwie 63,3% badanych osób. Drugą pod względem częstotliwości występowania karą było *bicie przez ubranie pasem lub innym przedmiotem* – 38,1%, a następnie *pociąganie za ucho* – 25,7%, *stawianie w kącie* – 25,7%, *szarpanie* – 20,9%. *Bicia pasem „na goły tyłek”* doświadczyło 17,9% osób, *klęczenia* – 15,9%, *uderzenia w twarz* – 14,2%. Stosunkowo rzadko zdarzało się *zamykanie w pomieszczeniu* – 5,8%. *Bicia pięściami lub kopania* doświadczyło 2,9% osób, a szczególnie *brutalnego pobicia z uszkodzeniem ciała* – 1,7%.

W dalszych analizach poszukiwałyśmy odpowiedzi na pytanie, jak doświadczanie różnego rodzaju kar fizycznych zależy od płci badanych osób i ich obecnego wykształcenia, a także od niektórych cech rodziny pochodzenia – miejsca zamieszkania do 14. roku życia, wychowywania się w rodzinie pełnej lub niepełnej, warunków materialnych oraz nadużywania w tej rodzinie alkoholu. Tylko *uderzenie w twarz* okazało się „niewrażliwe” na wyżej wymienione zmienne. Ten rodzaj kary występował z jednakową częstotliwością we wszystkich analizowanych statystycznych wymiarach. Pozostałe rodzaje kar dotyczyły na ogół częściej chłopców niż dziewcząt

Wykres 7. Doświadczanie (co najmniej jednokrotne) poszczególnych rodzajów kar fizycznych ($N = 1058$)

i występowały z reguły w tych rodzinach, w których nadużywano alkoholu. Brutalna forma krzywdzenia, jaką jest bicie pięściami lub kopanie, stosunkowo najczęściej występowała w wielkich miastach, powyżej 500 tys. mieszkańców. Życie w wielkich miastach szczelniej niż w społecznościach lokalnych okrywa anonimowością stosunki wewnątrzrodzinne. Interesujące są także wyniki współzależności między szczególnie

brutalnym biciem z uszkodzeniem ciała a typem rodziny – pełnej/niepełnej. W naszych badaniach ten rodzaj fizycznego krzywdzenia wystąpił bardzo rzadko, objął jedynie 1,7% osób z próby, jednak silniej zaznaczył się w rodzinach niepełnych niż pełnych. *Pociąganie za ucho, stawianie w kącie i klęczenie* istotnie częściej wystąpiło w rodzinach biednych niż żyjących w dobrych warunkach materialnych.

Ocena po latach

Wśród osób, które doświadczyły w młodości kar fizycznych, dominuje przekonanie, że były one w świadomości opiekunów dobrą metodą wychowawczą – 62,1%,

a także, iż otrzymana kara była zasłużona – 54,4%. Świadomość, że się zasługiwało na karę fizyczną, pozwala ją traktować jako karę „sprawiedliwą”, co zmniejsza

lub niweluje poczucie krzywdy. Gdybyśmy przyjęli, że ocena otrzymanych kar jako niezasłużonych jest równoznaczna z poczuciem krzywdy, to w badanej grupie znajdowałyby się 27,3% osób z tak określonym subiektywnym poczuciem krzywdy.

Respondenci dostrzegają też jednak pewne cechy charakteru rodziców, przyczyniające się do stosowania fizycznej przemocy; są nimi gwałtowne usposobienie – 26,4% i bezradność – 18,8%. Stosunkowo nieliczna grupa osób wskazuje na nadużywanie przez rodziców (opiekunów) alkoholu – 7,7%. Czy kary fizyczne są zatem skutecznym środkiem wychowawczym, niezależnie od splotu towarzy-

konanie o skuteczności fizycznej przemocy może być istotną przesłanką do powielania rodzinnych wzorów w sytuacjach występowania trudności związanych z wychowywaniem własnych dzieci.

W grupie osób, które doświadczyły w młodości kar fizycznych, tylko 5% oceniło, że kary te negatywnie wpłynęły na ich dalsze życie, 39% osób – że nie miały żadnego wpływu, a 40% – że miały wpływ pozytywny, *wyszło im na dobre*. Nie potrafiło dokonać jednoznacznej oceny 16% osób.

Jeśli chcielibyśmy poszukiwać sojuszników w walce z karami fizycznymi wśród odbiorców tych kar, to – jak wskazują wyniki naszych badań – nie znaleźli-

Jeśli chcielibyśmy poszukiwać sojuszników w walce z karami fizycznymi wśród odbiorców tych kar, to – jak wskazują wyniki naszych badań – nie znaleźlibyśmy wśród nich pełnego poparcia. Ponad połowa z tych osób traktuje otrzymane kary jako sprawiedliwą odpłatę za swoje uczynki (*należało mi się*), dwu piątym osób to wyszło na dobre w subiektywnej ocenie i w przybliżeniu takiej samej grupie – nie zaszkodziło.

szących im okoliczności? Na to pytanie większość osób, które doświadczyły ich w dzieciństwie, odpowiada twierdząco; kary te powodowały na ogół pozytywne zmiany w ich zachowaniu – 60%. Przeciwnego zdania jest 27% osób, 12% nie ma na ten temat wyrobionej opinii. Prze-

byśmy wśród nich pełnego poparcia. Ponad połowa z tych osób traktuje otrzymane kary jako sprawiedliwą odpłatę za swoje uczynki (*należało mi się*), dwu piątym osób *wyszło na dobre* w subiektywnej ocenie i w przybliżeniu takiej samej grupie *nie zaszkodziło*.

Zachowania badanych wobec własnych dzieci

Dane uzyskane w prezentowanych badaniach nie umożliwiają oszacowania odsetka dzieci w naszym kraju, które obecnie doświadczają krzywdzących zachowań rodziców. Celem naszych badań było zdiagnozowanie, jak często i w jakiej formie doświadczali złego traktowania w dzieciństwie dorośli dziś Polacy. Wprawdzie jednym z pytań badawczych, jakie sobie stawialiśmy, było pytanie o to, czy badani, którzy mają dzieci, są lub byli sprawcami ich krzywdzenia, lecz – co oczywiste – reprezentatywny dobór próby badawczej sprawił, że nie możemy przedłożyć deklaracji

badanych na temat złego traktowania swoich potomków na doświadczenia obecnego pokolenia dzieci. Dzieci części badanych dziś są już przecież dorosłymi ludźmi.

Podstawowym celem gromadzenia informacji na temat metod stosowanych przez badanych w wychowaniu własnych dzieci był zamiar oszacowania zależności pomiędzy doświadczeniami dzieciństwa i deklarowanymi postawami a zachowaniami w roli rodzica.

Badani są mało krytyczni w ocenach dotyczących swojego wywiązywania się z roli rodzica. Jedynie 0,5% uważa, że by-

li złymi rodzicami, a 6,8% ma trudności z samooceną w tym zakresie.

51% badanych sądzi, że sporadycznie popełniali błędy wychowawcze. Tylko 1,8% przyznaje, że zdarzało się to często.

Pytania o zachowania badanych wobec własnych dzieci dotyczyły głównie kar stosowanych przez nich w wychowaniu potomków, w tym różnych form przemocy – od karcenia klapssem do bicia, którego konsekwencją były urazy fizyczne. Co oczywiste, nie poszukiwaliśmy informacji na temat wykorzystywania seksualnego własnych dzieci. Nie pytałyśmy również o zachowania uznawane za formy krzywdzenia psychicznego i zaniedbywanie dzieci. Po pierwsze, trudno o uniwersalne, wolne od uwarunkowań środowiskowych określenie katalogu takich zachowań. Po drugie, takie formy krzywdzenia często są

nieintencjonalne i tym samym trudne do dostrzeżenia z perspektywy sprawcy.

Karą, którą badani najczęściej stosowali w wychowaniu swoich dzieci, było karcenie klapssem. Tylko 19,6% respondentów nigdy nie uderzyło dziecka. Użycie pasa w wymierzaniu kary fizycznej to doświadczenie jednej czwartej badanych. 8% z nich uderzyło swoje dziecko w twarz.

Większość badanych deklaruje, że jedynie sporadycznie – jedno- lub kilkakrotnie – odwoływało się do określonych kar. Oceny takie są w pewnym stopniu rozbieżne z ocenami młodych ludzi, którzy znacznie częściej wskazują na kary jako podstawową metodę stosowaną przez ich rodziców².

5,3% badanych przyznało, że zdarzyło im się poważnie pobić dziecko. Najczęściej było to – według ich deklaracji – zdarzenie

Tabela 4. Jakim rodzicem jest (był/a) Pan (i) dla swojego dziecka?, w % (N = 779)

Bardzo dobrym	20,8
Raczej dobrym	71,9
Raczej złym	0,4
Bardzo złym	0,1
Trudno ocenić	6,8
Ogółem	100,0

Tabela 5. Czy w wychowaniu swojego dziecka popełniał (a) Pan (i) błędy wychowawcze?, w % (N = 779)

Prawie wcale	26,7
Zdarzało się, ale rzadko	24,3
Czasami się zdarzało	25,7
Często się zdarzało	1,8
Trudno powiedzieć	21,5
Ogółem	100,0

² Młodzi ludzie pytani w sondażu CBOS „Jaka jesteś rodzino '94” o najczęściej stosowane przez rodziców metody wychowawcze, w 21% wskazywali na sprawianie lania, w 22% na zabranianie im tego, co dla nich ważne, na co mieli ochotę.

incydentalne. Poważnego pobicia, którego konsekwencją był uraz fizyczny, doświadczały najczęściej dzieci w wieku szkolnym (76,4% przypadków pobicia). Ponad 10% rodziców – sprawców pobicia dziecka przyznało, że zdarzyło się to, gdy dziecko miało mniej niż 6 lat. Surowych kar fizycznych doświadczały też nastoletnie, a nawet dorosłe dzieci (13,3% przypadków pobicia).

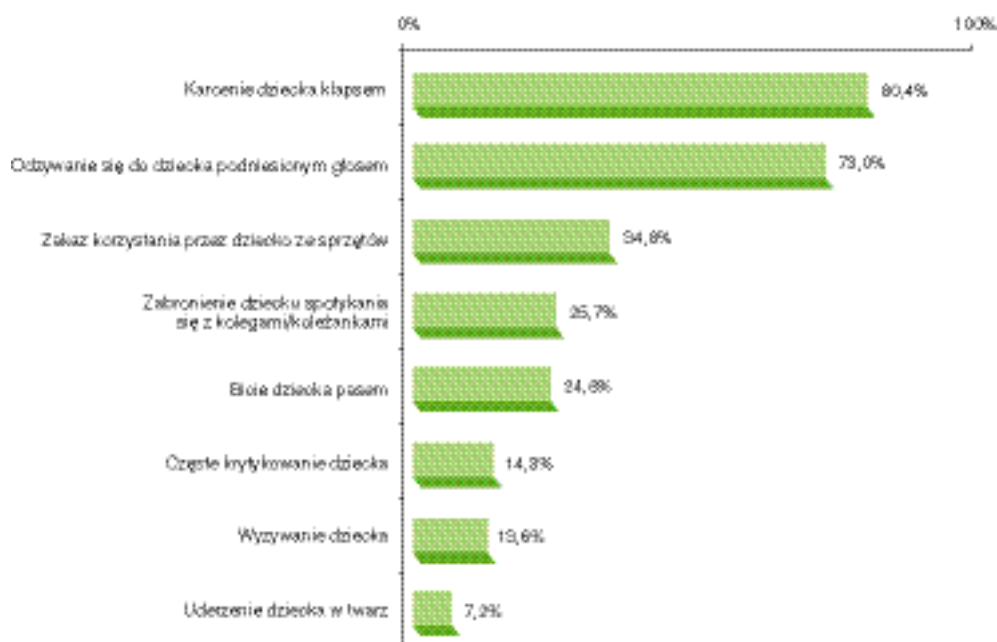
Klępem istotnie częściej karcili matki niż ojcowie. Ci natomiast częściej niż matki używali pasa i bili dzieci w twarz.

Co doprowadziło do poważnego pobicia dziecka? Najczęściej wymienianymi przez badanych przyczynami było nieposłuszeństwo dziecka, na ogół związane z nieskutecznością innych metod dyscyplinowania – *Po kilkakrotnym upomnieniu nie chciało posłuchać; Po przeprowadzonej rozmowie nie zastosował się do moich uwag*. Nauka szkolna była najczęściej przytaczaną, konkretną sytuacją, której dotyczyło nieposłuszeństwo – *Nie chciało się uczyć; Wagarowało; Bez zgody mojej i żony samodzielnie oddaliły*

się i nie zdążyły odrobić zadań lekcyjnych.

Koncepcje próbujące wyjaśniać genezę stosowania przemocy wobec dzieci wskazują na uwarunkowania socjalizacyjne – wzory relacji pomiędzy rodzicami a dziećmi, jakie sprawcy przemocy wobec własnych dzieci wynoszą z rodziny pochodzenia (Pospiszyl 1994). Zależność pomiędzy doświadczeniem a stosowaniem wszystkich uwzględnionych w badaniu kar fizycznych potwierdzają wyniki uzyskane w badaniach. Rodzice, którzy deklarowali, że bardzo często lub często doświadczali bicia w dzieciństwie, znacząco częściej stosowali kląpsy, bili dziecko pasem lub po twarzy niż ci, którzy sami nie byli bici jako dzieci. Wyniki prezentowanych badań w dużym zakresie potwierdzają potoczną wiedzę na temat stosowania kar fizycznych wobec dzieci w polskich rodzinach. Zdecydowanej większości rodziców zdarza się uderzyć swoje dziecko, ale rodziny, w których dzieci są często i bezwzględnie bite stanowią zdecydowaną mniejszość. Częściej biją dzieci

Wykres 8. Osoby, które chociaż raz zastosowały wobec swoich dzieci następujące kary: (N = 781, %)

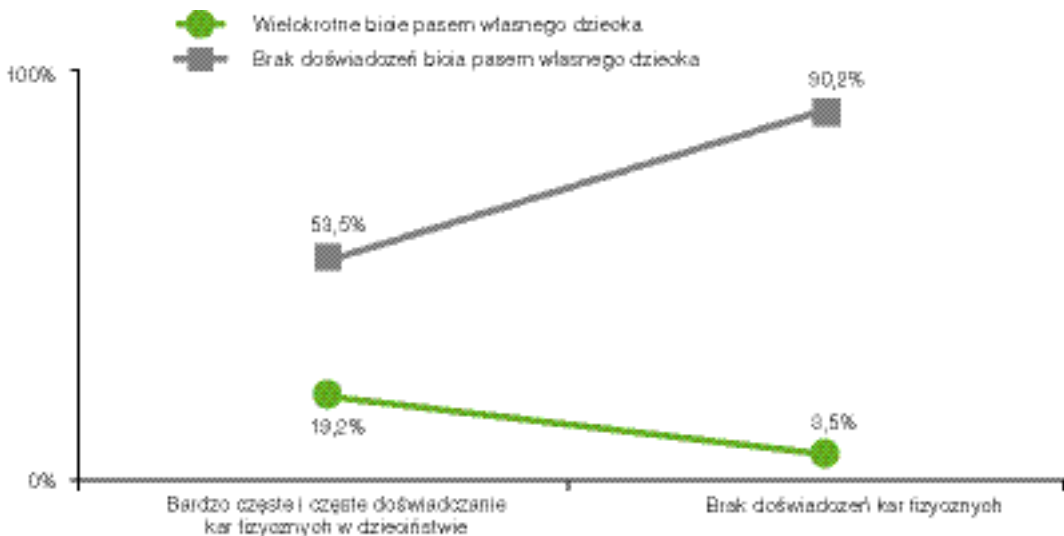

ludzie biedni i niewykształceni. Częściej stosują przemoc rodzice nadużywający alkoholu. Najmłodsze dzieci bite są rzadziej – mogą nie zrozumieć takiego przekazu, a ich kruchość dla wielu rodziców jest barierą. Sporadycznie podnosi się rękę na dorosłe dzieci. Egzekutorami kar fizycznych najczęściej są rodzice. Najbardziej powszechną formą kar fizycznych są klapsy, a szczególna potrzeba ekspresji rodzicielskiego niezadowolenia skłania do sięgnięcia po pas. W stosunku do własnych dzieci powielamy metody wychowawcze, których sami doświadczyliśmy.

Powyższe ustalenia nie zaskakują. Refleksję budzi natomiast ocena tych doświadczeń dzieciństwa deklarowana przez badanych. Zrozumiałe jest, iż znaczna ich część

usprawiedliwia zachowania swoich rodziców, uznając iż działali w dobrej wierze (byli przekonani, że bicie jest dobrą metodą wychowawczą) lub przypisując sobie winę za doświadczane razy (zachowywałem (am) się tak, że zasługiwałem (am) na lanie). Zastanawia natomiast przekonanie większości bitych jako dzieci respondentów o bezpośredniej skuteczności kar fizycznych i ich pozytywnym wpływie na dalsze życie badanych. Można podejrzewać, iż deklarowana akceptacja stosowania kar fizycznych wobec dzieci, bazująca na takim racjonalizującym przetworzeniu własnych doświadczeń jest postawą ugruntowaną, skutkującą, czego dowodzą badania, powielaniem zachowań własnych rodziców i trudną do zmiany.

Wykres 10. Doświadczanie kar fizycznych w dzieciństwie a stosowanie ich wobec własnych dzieci, w %

Literatura

- Fluderska G., Sajkowska M. (2001), *Problem krzywdzenia dzieci w Polsce. Postawy i doświadczenia dorosłych Polaków*, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa.
- Pospiszyl I. (1994), *Przemoc w rodzinie*, WSiP, Warszawa
- Sajkowska M., Siemaszko (1999), *Raporty z badań problemu krzywdzenia dzieci: Profesjonaliści wobec problemu krzywdzenia dzieci. Dziecko jako ofiara krzywdzenia*, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa